

การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา : ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล เขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

Wetlands Management by Local Communities. Case Study : Moon River Community, Warin Chamrap Municipality, Ubon Ratchathani Province.

เอกชัย กสิพัฒน์วงศ์¹

Ekachai Kasipattanawong¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองโดยชุมชนท้องถิ่น และเสนอแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชนท้องถิ่นใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างคือชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ 7 ชุมชน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือร้อยละค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานพบว่า ปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ คือ ปัจจัยด้านนโยบายรัฐ/หน่วยงานท้องถิ่นและปัจจัยด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ

คำสำคัญ : ความเป็นไปได้, การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

Abstract

The purpose of this research were to study the factors of development plan to the city impact on the wetlands management Semi – urban community a Moon River area, Warin Chamrap municipality, to study the possibility of wetland management in urban areas, and to propose guidelines for development Plan by local communities. A questionnaires and interviewing from the samples communities were living in the wetland a Moon River area, Warin Chamrap municipality 7 communities, Data were analyzed to find out percentage, mean and standard deviation. The result showed that the factors of development plan to the city impact on the wetland by local

---

¹ นิสิตระดับปริญญาโท, สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฝั่งเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, (086) 226-9238, Email : moomoo_plakem@hotmail.com

¹ Graduate student in Sustainable Urban and Environmental Development, Faculty of Architecture Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University.

communities was policy, state agencies and local factors in the economic growth and society. Affect to the wetlands management Semi – urban community a Moon River area, Warin Chamrap municipality

Keywords : Possibility, wetlands management

บทนำ

พื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) เป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่มีคุณค่าและสำคัญต่อชุมชน เป็นระบบนิเวศที่เกื้อกูลสิ่งมีชีวิตนานาชนิดและให้ผลผลิตสูง มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ ตั้งถิ่นฐาน เป็นแหล่งอาหาร ประกอบอาชีพ เป็นแหล่งนันทนาการ และท่องเที่ยว เป็นต้น แต่จากการใช้พื้นที่ชุ่มน้ำมากเกินไป จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งในเชิงปริมาณ (Quantity) และในเชิงคุณภาพ (Quality) การสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำในเชิงปริมาณนั้น เป็นการสูญเสียเนื้อที่และปริมาณพื้นที่ที่ลุ่มอย่างถาวร เปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงไม่เหลือสภาพพื้นที่ชุ่มน้ำ หรือเปลี่ยนจากพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติไปเป็นกึ่งธรรมชาติและไม่เป็นธรรมชาติ เช่น ป่าธรรมชาติถูกบุกรุกทำลาย พื้นที่มีเอกสารสิทธิ์รับรองเต็มพื้นที่ การดินเขินหรือขาดน้ำในฤดูแล้ง ส่วนการสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำในเชิงคุณภาพ เป็นผลให้พื้นที่สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ สูญเสียบทบาทหน้าที่ทางอุทกวิทยา ซึ่งความเสี่ยงต่อธรรมชาติเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ (สมหมาย ชินนาค และคณะนักวิจัยไต้หวัน, 2548)

ปัจจัยหรือสาเหตุของปัญหาหลักๆ นั้น ส่วนหนึ่งมาจากการพัฒนาประเทศที่ส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ขาดความเข้าใจและความตระหนักถึงคุณค่าของพื้นที่ชุ่มน้ำ เห็นว่าพื้นที่ชุ่มน้ำไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ เป็นแหล่งของโรคและแมลง ไม่มีทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ทำให้เกิดการบุกรุกและใช้ประโยชน์

อย่างหนักด้วยกิจกรรมต่างๆ ทั้งโดยตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ รวมถึงบทบาทหน้าที่ในการจัดการดูแลรักษาการใช้ประโยชน์จากรัฐเพียงฝ่ายเดียว

บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำที่เรียกว่ากุดหรือบุง ในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบกับเทศบาลนครอุบลราชธานีที่มีแม่น้ำมูลเป็นเส้นแบ่งเขตแดนนั้นมีชุมชนที่กระจายอยู่ในพื้นที่มากกว่า 10 ชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลราชธานี เครือข่ายภัยพิบัติเมืองวารินฯ และเครือข่ายเมืองอุบลราชธานี ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนจนเมืองหรือคนชายขอบ (Marginal People) ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวที่พึ่งพาและใช้ประโยชน์จากกุดโดยตรง เช่น ชาวประมงพื้นบ้าน คนปลูกผักและดอกไม้ คนหาของป่า คนปั้นอิฐ คนเลี้ยงวัวควาย เป็นต้น และพึ่งพาส่วนหนึ่งของระบบนิเวศแบบกุด เช่น คนเข็นน้ำขาย และที่อาศัยกุดเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพอยู่ในเมือง เช่น รับจ้างทั่วไป กรรมกร คนเก็บของเก่า เป็นต้น (สุริยา สมุทคุปดี และพัฒนากิติอาษา, 2542 : 11)

จากความสำคัญดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญที่จะทำการศึกษาปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองโดยชุมชนท้องถิ่น และเพื่อเสนอเป็นแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชนท้องถิ่นที่ยังคงต้องรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ และสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อของตนเองอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
2. ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองโดยชุมชนท้องถิ่น
3. เสนอแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองกระบวนการวางแผนการฟื้นฟู บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

วิธีการศึกษา

พื้นที่ชุ่มน้ำที่ศึกษาในครั้งนี้มีอาณาเขตครอบคลุมบางส่วนของเทศบาลเมืองวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าครอบคลุมพื้นที่ที่เป็นเมือง (Urban Area) และประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาครอบคลุม 14 ชุมชน แต่อยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำและอยู่ในชุมชนประเภทหน้าท่วมถึง จำนวน 7 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนท่าบั้งมั่ง ชุมชนดิงงาม ชุมชนหาดสวนยา ชุมชนหาดสวนสุข ชุมชนท่ากอไผ่ ชุมชนคูยาง และชุมชนกุดปลาขาว (เทศบาลเมืองวารินชำราบ, 2550) ทั้งนี้ ลักษณะชุมชนดังกล่าวบางชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนแออัด บางชุมชนมีลักษณะเป็นชนบท การยังชีพยังพึ่งพาวิถีธรรมชาติ ระเบียบแบบแผนยังคงเป็นลักษณะเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบท (Semi-urban

area) สังคมยังมีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยความที่มีประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งชุมชน จึงทำให้ชาวชุมชนมีความผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง และให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงเครือญาติค่อนข้างมาก

เครื่องมือที่นำมาใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ดังนี้

- 1) แบบสอบถามใช้สำหรับเก็บข้อมูลทั่วๆ ไปของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของครัวเรือน

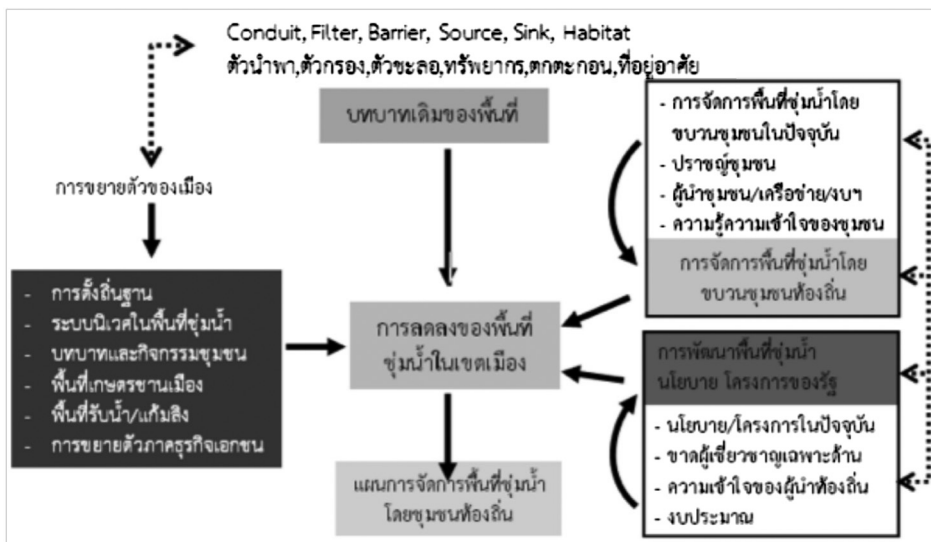
- 2) การสัมภาษณ์ใช้สำหรับเก็บข้อมูลเชิงลึก ใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ตัวแทนของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 9 คน

- 3) ภาพถ่าย แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

- รูปแบบแรก คือ ภาพถ่ายทางอากาศใช้เพื่อเก็บข้อมูลผังบริเวณทั้งหมดเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเมือง สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

- รูปแบบสอง คือ ภาพถ่ายสภาพทั่วไปในพื้นที่ เป็นการเก็บข้อมูลกายภาพ เช่น สภาพบ้าน ระบบสาธารณูปโภค พื้นที่ใช้ทำกิจกรรม เพื่อใช้ประกอบกับแบบสัมภาษณ์ให้ข้อมูลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

- 4) ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิใช้สำหรับข้อมูลที่ได้มีการเก็บรวบรวมไว้ เช่น แผนที่สถิติ นโยบายจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามและเก็บข้อมูลด้วยตนเองและได้ทำการสำรวจกลุ่มตัวอย่างทั้ง 7 ชุมชนประกอบด้วย ชุมชนท่าบั้งมั่ง ชุมชนดิงาม ชุมชนหาดสวนยา ชุมชนหาดสวนสุข ชุมชนท่ากอไผ่ ชุมชนคูยาง และชุมชนกุฎปลาขาว เครื่องมือที่ใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของครัวเรือนเป็นแบบสอบถามจำนวน 310 ชุด และแบบสัมภาษณ์สำหรับผู้นำชุมชนจำนวน 9 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือข้อมูลสภาพกายภาพและข้อมูลทางสังคม โดยข้อมูลเกี่ยวกับสภาพกายภาพได้มาจากข้อมูลทุติยภูมิ การสำรวจ การสัมภาษณ์และแบบสอบถามจะนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป และใช้การพรรณนาจากค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษา

ผลจากการศึกษา พบว่าประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณพื้นที่ศึกษาริมแม่น้ำมูลซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและมีจำนวนชุมชนอาศัยอยู่

บริเวณดังกล่าวมากกว่า 10 ชุมชน จัดเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางภูมิณีเวศเฉพาะ จัดอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำ มีหลักฐานยืนยันว่าบางชุมชนมีพัฒนาการมาเป็นระยะเวลากว่า 200 ปี และมีบทบาทสำคัญในการขยายตัวของเมืองอุบล กล่าวคือพื้นที่ที่ศึกษาโดยเฉพาะชุมชนริมน้ำมูลมีพัฒนาการมาจากการเป็นท่าเรือขนถ่ายสินค้าและผู้โดยสาร เป็นชุมทางขนส่งสินค้า ทั้งสินค้าที่ถูกลำเลียงมาทางรถไฟที่สิ้นสุดสถานีที่ตัวเมืองวารินชำราบ สินค้าที่ถูกลำเลียงมาทางเรือทั้งจากแม่น้ำโขง เช่น เมืองปากเซ เมืองจำปาสัก ของประเทศลาว แม่น้ำมูล เช่น เรือจากเมืองนครราชสีมา หรือเรือจากเมืองพิบูลมังสาหาร หรือแม่น้ำชี เช่น เรือจากเมืองยโสธร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ เป็นต้น รวมทั้งสินค้าที่ถูกลำเลียงมาโดยกองคาราวานเกวียนจากตำบลหรืออำเภอต่างๆ เป็นการแลกเปลี่ยนทรัพยากรหรือความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองต่างๆ ทั้งที่อยู่ตอนบนและตอนล่างของแม่น้ำมูล โดยอาศัยแม่น้ำมูลเป็นทางผ่าน ด้วยเหตุนี้ ชุมชนที่อยู่ติดริมมูลต่างก็จะมีท่าเรือของชุมชน ยังผลให้บริเวณเหล่านั้นพัฒนาเกิดเป็นชุมชนขึ้น และมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาโดยตลอด บริเวณดังกล่าวจึง

เป็นพื้นที่แห่งความหลากหลาย พื้นที่การโยกย้ายถิ่นฐาน พื้นที่แห่งทางผ่านและพื้นที่ชายขอบที่ยังคงเป็นมานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมจะเปลี่ยนไปจากเดิมมากแล้วก็ตาม

ในแง่ลักษณะของวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ด้วยเหตุที่ชุมชนแห่งนี้อยู่ใกล้ตัวเมืองและอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองวารินชำราบ ฉะนั้นวิถีชีวิตของคนในบริเวณนี้จึงมีการผสมผสานทั้งลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท (Semi-urban area) พบว่าประชากรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ 51 ปีขึ้นไปมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวไม่เกิน 4 คน มีพื้นฐานครอบครัวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มากกว่าย้ายมาจากที่อื่น ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 30 ปี มีอาชีพรับจ้าง และค้าขาย รายได้เฉลี่ยต่อเดือน 5,000 – 10,000 บาท

บทบาทพื้นที่ พบว่าปีที่เริ่มเกิดภาวะน้ำท่วมมากที่สุดคือ พ.ศ. 2521 การเกิดน้ำท่วมเป็นบางปี ระดับน้ำท่วม 3 เมตร มีระยะเวลาการเกิดน้ำท่วม 3 เดือน ปัญหาที่เกิดจากภาวะน้ำท่วมมากที่สุด คือบ้านเรือนเสียหาย รongลงมา คือ ต้องอพยพย้ายที่อยู่อาศัย และการเดินทางลำบาก และในชุมชนมีการรวมตัวเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาจากภาวะน้ำท่วม คือ การเตรียมแผนอพยพมากที่สุด รongลงมา คือ การใช้ระบบเตือนภัย และกำหนดการใช้ที่ดินและพื้นที่ทางผ่านน้ำ

ความรู้สึกและองค์ความรู้ที่มีต่อพื้นที่ชุ่มน้ำเมืองวารินชำราบ พบว่าการที่ได้อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบทมีความผูกพันกับพื้นที่ รongลงมา คือ มีความสบายใจ และมีความสบายกาย มีลักษณะความผูกพันอันเนื่องมาจากเป็นที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่เด็ก จนเกิดความผูกพันกับพื้นที่มากมีลักษณะเป็นถิ่นกำเนิดสำหรับองค์ความรู้ในการดูแลรักษาพื้นที่ชุ่มน้ำ พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีองค์ความรู้การจัดการน้ำและภัยพิบัติ โดยเป็นระบบการอยู่อาศัยกับน้ำ เช่น บ้านทรงสูง การเว้นระยะเวลาท่วมขัง ชุดลอก

ลำคลองเดิมเพื่อให้ผ่านได้เร็ว มีระบบเตือนภัย และหน่วยลาดตระเวน

การศึกษาปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ พบว่า 1) ปัจจัยด้านนโยบายรัฐ/หน่วยงานท้องถิ่น ยุทธศาสตร์จังหวัดด้านการค้าการลงทุน และท่องเที่ยวซึ่งสนับสนุนให้เป็นประตู (Gate Way) การค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวตอนล่างของภาคอีสานให้เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก 2) ปัจจัยด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ

การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมืองโดยชุมชนท้องถิ่น พบว่า ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตเมือง ด้วยการนำแนวคิดในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำมาจัดการ ประกอบด้วย แผนปฏิบัติการ 21 การมีส่วนร่วม การอนุรักษ์ ชุมชน ชีตความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ความเป็นเมืองน่าอยู่สร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น การวางผังที่เน้นความกระชับของเมือง (Compact City) การรับรู้ถึงความเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเดียวกัน (Sense of Neighborhood) ระบบทรัพยากรส่วนรวม เทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่โดยพิจารณาจากดัชนี (Potential Surface Analysis (PSA)) การกำกับดูแลพื้นที่ชุ่มน้ำแบบบังคับ (Regulatory Tools) และการกำกับดูแลพื้นที่ชุ่มน้ำแบบไม่บังคับ (Non - Regulatory Tools)

การเสนอแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชนท้องถิ่น พบว่าในการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชนท้องถิ่นนั้น ควรการนำกระบวนการวางแผนในการฟื้นฟู บำรุงรักษา การใช้ประโยชน์

ภาพประกอบ 2 การปรับปรุงแบบบ้านเพื่อการอยู่อาศัยในพื้นที่ชุ่มน้ำ

จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ด้วยการใช้แนวคิดการวิเคราะห์ศักยภาพการพัฒนาของพื้นที่ (Potential Surface Analysis : PSA) สำหรับการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของอนุภาค (Sub-region) อย่างเป็นระบบด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ โดยพิจารณาจากดัชนี (Index) หรือตัวแปร (Factor) ต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งดัชนีหรือปัจจัยดังกล่าวยังถูกนำไปใช้เปรียบเทียบผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในพื้นที่ภายใต้สมมุติฐานการพัฒนาแบบต่างๆ เช่น

- เขตพื้นที่ชุ่มน้ำที่ควรเก็บรักษา
- เขตที่อยู่อาศัย
- เขตพาณิชยกรรม/ค้าปลีก คำส่ง
- เขตอุตสาหกรรม
- เขตสวนสาธารณะ/เขตสาธารณูปการ

ต่างๆ เป็นต้น

ทั้งนี้ เพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนองค์กรชุมชนได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้พบว่า แนวทางการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ใช้การพัฒนาที่ชาวบ้านในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับเมืองได้โดยการยังคงรักษาคุณค่าและป่าบุงป่าทาม หรือยังคง

สภาพความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำไว้ โดยที่ภาครัฐกิจในพื้นที่ก็ยังคงดำเนินกิจกรรมต่อไป ขณะเดียวกันก็แสวงหาแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Added value) ให้กับชุมชน โดยการแสวงหาอาชีพหรือกิจกรรมที่เหมาะสมให้กับชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่เหมาะสมกับชุมชนที่สุดคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม เพราะชุมชนมีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติผนวกกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่ผสมผสานในการดำรงชีวิตของผู้คนอยู่อย่างหลากหลาย เช่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มปั้นอิฐ กลุ่มเกษตรพื้นบ้าน และทัศนียภาพที่สวยงามของพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้น

ปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมกำลังได้รับความนิยมและส่งเสริมจากภาครัฐ ประกอบกับการท่องเที่ยวยังเป็นธุรกิจเดียวที่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในสภาวะที่ประเทศประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวประเภทนี้ยังจัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ และความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ หากเป็นการดึงศักยภาพทางด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติท้องถิ่นออกมาเป็นจุดขาย นอกจากนั้นกระแสท้องถิ่นนิยมหรือการหวงคืนสู่รากเหง้าของตนเองกำลังได้รับการพลิกฟื้นกลับมาเพื่อเป็นเครื่องมือต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์

ที่ทุกคนเริ่มตระหนักว่าประเทศไทยกำลังพัฒนาอย่าง ประเทศไทยไม่สามารถต่อสู้กับกระแสดังกล่าวด้วยการสร้างเทคโนโลยีหรือความทันสมัยที่เท่าเทียมกันได้

นอกจากนั้นนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวดังกล่าว ยังถูกบรรจุไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัดอุบลราชธานีอีกด้วย กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นและวิถีชีวิตชุมชนเป็นจุดขายเช่นนี้ นอกจากจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังความรักความภาคภูมิใจและความหวงแหนในท้องถิ่นของตน ทำให้ชุมชนต้องกลับไปศึกษาเรื่องราวในอดีตของตนเองพร้อมๆ กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยว ต่างกับการท่องเที่ยวแบบเดิมที่ผู้ได้รับประโยชน์มากที่สุดเป็นนายทุนจากภายนอก ชุมชนได้ประโยชน์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทั้งยังทิ้งปัญหาและผลกระทบมากมายให้กับท้องถิ่นอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า แนวทางดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางที่ทำให้ชุมชนยังคงอาศัยอยู่ร่วมกับพื้นที่ชุ่มน้ำต่อไปได้ ซึ่งหมายความว่าชุมชนจะยังคงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ไว้ได้ และยังคงสามารถสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อของตนเองอยู่ต่อไป ขณะเดียวกันภาคธุรกิจโดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยวและบริการก็ยังสามารถเข้ามาร่วมกับชุมชนได้เช่นกัน อันเป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งแนวทางนี้เท่ากับเป็นการยอมรับใน "สิทธิชุมชน" (ยศ สันตสมบัติ, 2545) ของชุมชนในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ทั้งนี้สิทธิที่ได้มานี้ก็ต้องเป็นสิทธิที่มาพร้อมกับ "หน้าที่" ในการดูแลรักษาฟื้นฟู ปกป้อง หวงแหนพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนในลักษณะชีวิตเอื้อชีวิต

เมืองที่พัฒนาในรูปแบบนี้ซึ่งตรงกับแนวคิดที่เรียกว่า "Eco - city" หมายถึงเมืองที่มี

แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมอาจจะเรียกว่า "เมืองสีเขียว" (Green city) ก็ได้ ซึ่งเป็นวิธีสร้างเมืองให้สมดุลกับธรรมชาติ (Building city in balance with nature) และเป็นแนวคิดที่กำลังได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของผู้คน และเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพิ่มการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมในการบริหารจัดการทรัพยากร จึงจะถือได้ว่าเป็นการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยขบวนการชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

การศึกษาปัจจัยการพัฒนาเมืองที่มีผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีที่ได้รับผลกระทบต่อระบบพื้นที่รับน้ำของเมืองมีสาเหตุหรือเกิดจากปัจจัยดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ 1 ด้านนโยบายรัฐ/หน่วยงานท้องถิ่น ยุทธศาสตร์จังหวัดด้านการค้าการลงทุน และท่องเที่ยวซึ่งสนับสนุนให้เป็นประตู (Gate Way) การค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว ตลอดจนของภาคอีสานเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก โดยเฉพาะศูนย์บริการด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (One Stop Service) แผนพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Sub - region : GMS) แผนพัฒนาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use Planning) เนื่องจากการพัฒนาและการขยายตัวของภาคธุรกิจเอกชน/ชุมชนทำให้เกิดปัญหาการใช้ที่ดินที่ไม่เป็นระเบียบและไม่เกิดประสิทธิภาพ นโยบายการสร้างระบบป้องกันและบรรเทาปัญหาน้ำท่วม

ปัจจัยที่ 2 ด้านการขยายตัวทาง

เศรษฐกิจและสังคม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่มาพร้อมกับความต้องการที่ดินและที่อยู่อาศัย เกิดการจับจองบุกรุกพื้นที่ เป็นต้น ความต้องการขยายพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจนำไปสู่การปรับพื้นที่ ถมดิน สร้างอาคารบริษัทห้างร้าน โกดังขนาดใหญ่ การเปลี่ยนแปลงทางอุทกวิทยาเนื่องจากการป้องกันน้ำท่วม/การชลประทานความต้องการพื้นที่ทางการเกษตรการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำขาดการมีส่วนร่วมในการประชาคมการใช้พื้นที่บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำขาดเครื่องมือ/กลไกในการถ่วงดุลระบบการบริหารเชิงพื้นที่เพื่อป้องกันการรุกล้ำบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น โดยมีแนวคิดดังต่อไปนี้

- **แผนปฏิบัติการ 21** โดยปรับเปลี่ยนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน สำหรับการเฝ้าระวังในทุกๆ มิติ หากเกิดการรุกล้ำหรือทำลายก็ให้นำมูลค่าของ ทรัพยากรและค่าใช้จ่ายจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรมาคิดในการประเมินความสำเร็จของการ พัฒนาเศรษฐกิจใช้หลักการผู้ที่ทำให้เกิดมลพิษเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและควรมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะดำเนินโครงการต่างๆและในด้านการตั้งถิ่นฐาน เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ในเมืองมีความยั่งยืนมากขึ้น รัฐควรให้คนยากจนไร้ที่อยู่อาศัยและผู้ไม่มีงานทำ ได้รับที่ดิน เงินกู้ และวัสดุก่อสร้างที่มีราคาถูก ประชาชนควรได้รับความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย และการคุ้มครองทางกฎหมายเพื่อไม่ให้ถูกขับไล่โดยไม่เป็นธรรมในเขตชุมชนเมือง

- **การมีส่วนร่วม** ในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนทั้งทางตรง

และทางอ้อม

- **การอนุรักษ์ชุมชน** เป็นการมองภาพรวมในลักษณะการอนุรักษ์ทั้งเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุงให้คงสภาพเดิม และให้พื้นที่หรือบริเวณที่ทำการอนุรักษ์มีชีวิตชีวาอยู่ได้โดย ไม่กระทบหรือขัดกับสภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่ดำเนินไปในปัจจุบัน

- **ขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่** เป็นการวิเคราะห์และพิจารณาถึงขีดจำกัดของการเจริญเติบโตหรือการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ โดยพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมนั้นๆ สามารถคงอยู่หรือดำเนินชีวิตต่อไปอย่างปกติและปราศจากผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือความเสี่ยงต่อพื้นที่นั้นๆ ด้วยความความวาระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นในการรองรับการเจริญเติบโตของประชากรหรือชุมชนหรือการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพโดยปราศจากความเสื่อมและความเสียหายที่สำคัญอันอาจส่งผลให้พื้นที่หรือระบบเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินกิจกรรมหรือวิถีชีวิตเดิมต่อไปได้อย่างปกติ

- **ความเป็นเมืองน่าอยู่** ที่มีการสร้างสรรค์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการขยายแหล่งทรัพยากรของชุมชน โดยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เพื่อให้ได้ศักยภาพหรือคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุด ซึ่งมีประเด็นที่ควรคำนึง ได้แก่

1) การรักษาความสะอาดด้านกายภาพ และสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ รวมทั้งคุณภาพของที่อยู่อาศัย

2) ระบบนิเวศน์ ที่ยึดโยงการอยู่ร่วมกันระหว่าง พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลอย่างยั่งยืนนาน

4) ชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

5) ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่อง

ที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต สุขภาพอนามัยและความกินดีอยู่ดี

5) การสนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน (อาหาร น้ำ ที่พักอาศัย รายได้ ความปลอดภัย และการมีงานทำ) สำหรับประชาชนในชุมชนเมืองทุกคน

6) มีกลไกการระดมความคิด ประสานการณและทรัพยากร อันหลากหลายจากการประสานงานการติดต่อ และการทำงานร่วมกับชุมชน

7) เป็นเมืองที่มีระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายมีชีวิตชีวา และมีนวัตกรรมอยู่เสมอ

8) เสริมสร้างการเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมสภาพทางชีวภาพอันดีงาม รวมทั้งเอกลักษณ์ของกลุ่มชนในชุมชนของแต่ละชุมชน

- **สร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น** ในมิติการพัฒนาด้านการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่ทิศทางการเติบโตในรูปแบบใหม่ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งเพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก รวมถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

- **การวางผังที่เห็นความกระชับของเมือง (Compact City)** มุ่งเน้นการใช้พื้นที่เมืองให้เกิดความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด สร้างรูปทรงเมืองที่ชัดเจนมีขอบเขต โดยเกณฑ์ทางกายภาพจำนวน 3 ส่วน ประกอบด้วย (1) การออกแบบอาคารแบบกลุ่มให้กระชับ (Compact Building Design) (2) การวางผังการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสาน (Mix Land Use) ที่มีนโยบายการวางผังผสมผสานกิจกรรมการใช้ที่ดินให้ใช้ได้หลากหลายกิจกรรม มีความหนาแน่น โดยการแผ่ขยายในแนวตั้ง ซึ่งใช้ประโยชน์ที่ดินน้อย (3) การเชื่อมต่อภายในชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยทางเดิน (Walk able Communities) ซึ่งกำหนดให้ชุมชนมีความกระชับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่อาศัยกับสถานที่ทำงาน ย่านพาณิชยกรรมและหน่วย

บริการชุมชนต้องตั้งอยู่ในละแวกเดียวกันหรืออยู่ใกล้กันที่สามารถเดินทางถึงกันได้

- **การรับรู้ถึงความเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเดียวกัน (Sense of Neighborhood)** เป็นผลมาจากองค์ประกอบหลัก 3 ส่วนของชุมชน ได้แก่ คนในชุมชน ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นซึ่งสิ่งหลังมักจะเป็นลักษณะเด่นร่วมกับความเชื่อของคนในชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ การอยู่อาศัยภายในสิ่งก่อสร้างที่คนในชุมชนสร้างขึ้นมา มีการใช้พื้นที่จากรุ่นหนึ่ง ไปยังอีกรุ่นหนึ่งเป็นการซ้อนทับกันของความหมาย และความทรงจำผ่านพื้นที่เหล่านั้น ซึ่งกิจกรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สามารถบอกได้ถึงตำแหน่งและแหล่งที่ตั้งของสมาชิกในชุมชนได้

- **ระบบทรัพยากรส่วนรวม** โดยนำมิติทางวัฒนธรรม ศีลธรรม ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ มาพิจารณาในการศึกษาทรัพยากรส่วนรวมในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมอันหนึ่ง เน้นความเป็นท้องถิ่นและแนวคิดเรื่องอาณาเขต (Science of Locality and Territoriality) ชุมชนหลายแห่งได้ปรับใช้ระบบการจัดการทรัพยากรทั้งในลักษณะกรรมสิทธิ์ร่วมและระบบกรรมสิทธิ์เอกชน เหลื่อมทับกันควบคู่กันมาช้านาน ซึ่งไศกนาฏกรรมของทรัพยากรส่วนรวมแท้จริงแล้วเป็นไศกนาฏกรรมที่เกิดจากการรุกราน (Tragedy of Invasion) ของรัฐและระบบกรรมสิทธิ์เอกชนภายใต้ระบบทุนอุตสาหกรรม (Brightman, 1987) ที่ได้ทำให้ทรัพยากรส่วนรวมต้องกลายเป็นสมบัติสาธารณะที่ไม่มีใครดูแล

- **Potential Surface Analysis (PSA)** เป็นเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาของพื้นที่โดยพิจารณาจากดัชนี (Index) หรือตัวแปร (Factor) ต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดหรือปัจจัยดังกล่าวยังถูกนำไปใช้เปรียบเทียบผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในพื้นที่ภายใต้สมมุติฐานการพัฒนาแบบ

ต่าง ๆ

- **การกำกับดูแลพื้นที่ชุ่มน้ำแบบบังคับ (Regulatory Tools)** โดยออกเป็นข้อบัญญัติทางกฎหมายในการดูแล ปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อเมือง และนำไปสู่หลักการปฏิบัติของผู้คนในระดับท้องถิ่น เช่น การกำหนดมาตรการควบคุมที่จำเป็นในแต่ละพื้นที่ที่มีการซ้อนทับกับพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งต้องได้รับการอนุญาตในการใช้งานสำหรับกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ได้ (Overlay Zoning Districts) การโยกย้ายสิทธิในการพัฒนาที่ดินบางส่วนของที่ดินแปลงหนึ่งไปยังที่ดินอีกแปลงหนึ่ง (Transfer of Development Rights) ข้อตกลงการพัฒนาซึ่งระบุไม่ให้เกิดเกณฑ์หรือข้อกำหนดสำหรับขีดความสามารถการรองรับของพื้นที่ (Development agreement) หรือการคิดค่าธรรมเนียมจากผลกระทบ คิดภาษีเพิ่มหากกิจการมีผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำ (Impact Fees)

- **การกำกับดูแลพื้นที่ชุ่มน้ำแบบไม่บังคับ (Non-Regulatory Tools)** หรือเป็นกระบวนการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการดูแลปกป้องพื้นที่ชุ่มน้ำของแต่ละเมือง เช่น การใช้เครื่องมือที่ไม่อาศัยการบังคับเพื่อการได้มาซึ่งที่ดินในการอนุรักษ์ (Less-Than-Fee acquisition) การให้ความรู้และความสำคัญต่อความเป็นที่สาธารณะ (Public Education Program) การให้ความช่วยเหลือทางการเงินหากมีแผนในการบำรุงรักษาพื้นที่ (Financial Assistance) การช่วยเหลือทางเทคนิค (Technical Assistance) หรือการติดตามตรวจสอบทรัพยากรโดยพลเมือง (Citizen Monitoring)

สรุป

การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยขบวนชุมชนท้องถิ่นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) บทบาทเดิมของพื้นที่ เช่น การเป็นตัวนำพา (Conduit) เป็นตัวกรอง (Filter) เป็นพื้นที่ชะลอน้ำ (Barrier) เป็นแหล่งทรัพยากร (Source) แหล่ง

ทับถมและตกตะกอน (Sink) และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย (Habitat) 2) การขยายตัวของเมืองที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน และ 3) องค์ความรู้ที่มีต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งใน 3 ส่วนนี้ องค์ความรู้ที่มีต่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่ได้โดยปราศจากความขัดแย้ง เนื่องจากเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ลุ่มน้ำที่นำมาหล่อหลอมในการเรียนรู้ที่จะอยู่กับพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก ประเพณี ความเชื่อของชุมชน จนนำมาซึ่ง “สิทธิในการอยู่อาศัย” และ “สิทธิของชุมชน” ทั้งนี้สิทธิที่ได้มานี้ก็จะต้องเป็นสิทธิที่มาพร้อมกับ “หน้าที่” ในการดูแลรักษา พื้นที่ ปกป้อง หวงแหนพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยยังมีข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เพิ่มเติมดังนี้

1) พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้มีศักยภาพของท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะบทบาทของพื้นที่ที่ดำรงอยู่จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 โดยเฉพาะฐานทรัพยากรทั้งระบบในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ แหล่งที่อยู่อาศัยในฐานะที่เป็นทุนทางชีวิต ระบบความรู้ กลุ่มองค์กรและเครือข่าย ตลอดจนระบบวัฒนธรรมความเชื่อ ดังนั้น นโยบายและแผนพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ควรที่จะให้ความสำคัญหรือตั้งอยู่บนฐานของการผนวกเอาพลังหรือศักยภาพเหล่านี้เข้ามาในกระบวนการออกแบบวางแผนด้วย รวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในการจัดการ การดูแลบำรุงรักษา พื้นที่ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ฉะนั้น หน่วยงานรัฐที่เคยดูแลรับผิดชอบพื้นที่แห่งนี้ อาจต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการพื้นที่แห่งนี้ได้ด้วย และควรปรับบทบาทองค์กรโดยยอมรับความ

ร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้ชุมชนสามารถทำการออกแบบวางแผนและวางระบบการจัดการทรัพยากร มอบอำนาจให้กับชุมชนในการทำหน้าที่ดูแลการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามแผนงานและมาตรการที่กำหนดร่วมกันโดยองค์กรชุมชน ซึ่งหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เฉพาะกำกับดูแลและส่งเสริมด้านเทคนิคและเงินทุน

2) เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ได้ดำเนินไปบนความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐกิจเอกชนในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานของรัฐ เนื่องจากพื้นฐานการไม่ยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรซึ่งเกี่ยวพันกับประเด็นการเมืองของการใช้อำนาจ และนำมาซึ่งการสร้างความไม่ชอบธรรมระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ในสังคม เพราะแฝงอยู่ในกระบวนการและกลไกต่างๆ ของทั้งอำนาจรัฐและระบบตลาด เพื่อสร้างรายได้เปรียบในการใช้ทรัพยากร ขณะที่เรียกร้องให้หน่วยงานทางสังคมอื่นๆ เช่น ชุมชนท้องถิ่นต้องเสียสละเพื่อสังคมส่วนใหญ่ เท่ากับตอกย้ำความไม่เป็นธรรมทางสังคมมากยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชน จึงไม่ควรเป็นเพียงการเรียกร้องให้ชุมชนท้องถิ่นต้องแบกรับภาระเพียงฝ่ายเดียว แต่ควรถือเป็นภาระหน้าที่ของทุกๆ ส่วนในสังคมโดยตั้งอยู่บนหลักการของการสร้าง “ความเป็นธรรมในสังคม” (Social Justice)

ทางออกของความขัดแย้งทางความคิด ในกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้คือ หาพื้นที่ในการพูดคุยทำความเข้าใจระหว่างฝ่ายที่มีความเห็นขัดแย้งกัน รวมทั้งการร่วมกันจัดทำแผนหรือยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำ อัน

เป็นการจัดการทรัพยากรแบบดึงให้คนมามีส่วนร่วม (Inclusion) ด้วยการเปิดให้มีสิทธิการเข้าถึงในรูปแบบของการจัดการร่วมกับรัฐ ซึ่งถือเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการจัดการเชิงซ้อนในพื้นที่เดียวกันหลายๆ ฝ่าย ด้วยการใช้พื้นฐานของสิทธิหลายๆ รูปแบบ ทั้งสิทธิในความเป็นเจ้าของของรัฐ หรือสิทธิในการจัดการร่วมของชุมชนในรูปแบบต่างๆ แทนการจัดการเชิงเดี่ยวที่เกิดจากการผูกขาดสิทธิแต่เพียงฝ่ายเดียวในพื้นที่หนึ่งๆ ดับที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต ซึ่งทำให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชนท้องถิ่น ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

ดังนั้น ในการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ต้องอาศัยกระบวนการออกแบบวางแผนร่วมกัน กระบวนการทางสังคม มากกว่ากระบวนการทางกฎหมาย โดยเริ่มต้นด้วยการพิจารณามิติทางภูมินิเวศของพื้นที่ แล้วพิจารณาลักษณะรูปแบบของความเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วย ความกรุณาและความช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษา ดร.ดิฐา แสงวัฒนะชัย คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน และคณาจารย์ทุกท่านที่ให้คำชี้แนะและสนับสนุนให้กำลังใจ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

เอกสารอ้างอิง

- เทศบาลเมืองวารินชำราบ. (2550) *แผนพัฒนาเทศบาลระยะ 5 ปี (พ.ศ.2550 - 2554)*. อุบลราชธานี :เทศบาลเมืองวารินชำราบ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2545). *สิทธิชุมชน: พัฒนาการและการปรับกระบวนการทางมานุษยวิทยา*. เอกสารประกอบการบรรยายในการประชุมประจำปีของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เรื่อง คนมองคน: นานาชีวิตในกระแสความเปลี่ยนแปลง ; 27 – 29 มีนาคม 2545
- สมหมาย ชินนาค และคณะนักวิจัยไทบ้าน. (2548). *โครงการวิจัยเรื่องวิถีชีวิต ผู้คน และพื้นที่ชุ่มน้ำ: พลวัตการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศแบบ “กุด” ของชุมชนในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานี กับเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ระยะที่ 1*. (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์).
- สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา. (2542). *มานุษยวิทยากับโลกาภิวัตน์: รวมบทความ*. นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานวัตกรรม, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยสุรนารี, หน้า 21.
- Brightman, Robert. (1987.). “*Conservation and Resource Depletion: The Case of the Boreal Forest Algonquians*”. In McCay and Acheson (eds.) *The question of the Commons: The Culture and Ecology of Communal Resources*, Tuscon: The University ofArizona Press.83-97.

